

Györkei Jenő: Legenda, valóság, tragédia

A nemzetközi brigádok történetéből

A hazai, de a külföldi könyvkiadásban is több évtizedes gyakorlat már, hogy egy-egy jelentősebb történelmi esemény évfordulóihoz kapcsolódóan új kutatási eredményeket (is) tartalmazó munkákat jelentetnek meg, ezzel is ráirányítva a közvélemény, az olvasóközönség figyelmét a több évtizedes/évszázada lejátszódott eseményekre. Így történt ez 1986-ban is, amikor számos országban megemlékeztek valamilyen formában a spanyol polgárháború kitörésének ötvenedik évfordulójáról. A magyarországi „írások megemlékezések” közül különösen figyelemre méltó Györkei Jenő *Legenda, valóság, tragédia, A nemzetközi brigádok történetéből* című könyve, amelyet a Zrínyi Katonai Kiadó jelentetett meg. Hogy az évforduló szülte aktualitáson kívül mi ösztönözte a szerzőt arra, hogy ezt a Magyarországon sokak által már „túlírtnak” tekintett témát feldolgozza, arról ő cseket írja: „1981. őszén három hónapon át, a spanyol külügyminisztérium ösztöndíjasaként, a nemzetközi brigádok történetét kutattam Spanyolországban. Madridban a Vezérkar Hadtörténeti Levéltárában, az Archivo del Servicio Histórico Militarban a nagy mennyiségű zsákmányolt iratanyagtól a francóista felderítés dokumentumáig szinte mindenhez hozzájutottam. Ennek az anyagnak első kutatója voltam szocialista országból.

A spanyolországi levéltári iratok megismerésével egészültek ki korábbi, a szovjetunióbeli kutatásaim. Mindezek eredményeképpen számos kérdést sikerült tisztázni, több problémát ma már másként értékelek, mint huszonöt évvel ezelőtt. . .

A nemzetközi brigádokat sokáig legenda övezte. Valóságos történetüket még nem tárták fel, és sorsuk az általuk nyújtott erkölcsi, politikai példa cselére tragikus volt. (Kiemeléscsk tőlem Sz. S.)

Ötven év telt el a nemzetközi brigádok megalakulása, tűzkeresztsége óta. Ötven év! Harcuk ma már történelem. . . Mához szóló, tanulságos történelem, amelyről beszélni kell!” És Györkei Jenő „ígéretéhez” híven beszél!

Beszél – ha keveset is – a legendákról, amely egyes korokban és egyes rendszerekben a valós történelmi eseményeket, a nemzeti múltat szokta helyettesíteni, beszél a valóságról, amelyet csak részben ismer(het)tünk és beszél a tragédiáról, amely nemcsak a Spanyol Köztársaság bukásának tragédiája, hanem a nemzetközi brigádok egyes tagjainak alig-alig ismert egyéni tragédiája is.

Én elsősorban a valóságra és a tragédiára voltam kíváncsi. Kik voltak, honnét és „miért” jöttek az önkéntesek Spanyolországba? Hányan voltak az „ezernyelvű, egyszívű” brigád tagjai? Mi lett a sorsuk a köztársaság bukása után? Visszatértek hazájukba, harcoltak a faszizmus ellen a második világháború harcműzöin? Megérték a békés öregkort, megbecsülésben és tisztességben, vagy fiatalon haltak meg fegyverrel, vagy fegyver által?

Györkei Jenő könyve szinte valamennyi kérdésemre megadta a választ. Megtudtam, hogy a nemzetközi brigádok tagjai hetven nemzet fiából és lányából verbuválódtak, létszámuk a közel két és fél éves polgárháború időszakában megközelítette a hatvanezretet. Közülük közel egyharmaduk halt meg, illetve tűnt el örökre a spanyolországi harcok során. Természetesen ez a létszám – amelybe nem tartoznak bele a Szovjetunióból érkezett katonák, katonai és politikai tanácsadók ezrei – a polgárháború egészére vonatkozik, egyszerre sohasem volt ennyi nemzetközi önkéntes Spanyolországban. Voltak akik csak rövid ideig harcoltak, majd visszatértek hazájukba, mások elestek, másokat a nemzetközi kommunista mozgalom irányítói és koordináló szerve a Komintern visszahívott és más feladatokkal bízott meg. Akik azonban Spanyolországban maradtak, biztosak lehetnek abban, hogy mindig a legveszélyesebb arcvonalakon harcolhatnak. Találkoznak a marokkói csapatokkal, Mussolini fekete inges „önkéntesével”, a német Condor-légió repülőivel, Franco spanyol katonáival, akikkel szemben csak vállt vállhoz vetve vehetik fel sikerrel a harcot. És a nemzetköziek ezt tették. Nem számított, hogy ki jött Lengyelországból, Franciaországból, Palesztínából, ki volt keresztény, zsidó, vagy mohamedán, nem számított ki volt kommunista, anarchista, szociáldemokrata, vagy épp „csak” antifasiszta, céljuk egy volt: megvédeni a köztársaságot. Ez azonban nem sikerült, Franco és támogatói erősebbnek bizonyultak. A bukás kétszeresen érintette a nemzetközi brigádok tagjait, a közös ügy bukásához egyéni tragédiák járultak. Ezekről nem egy esetben csak a jegyzetekben olvashatunk. Nem tudom, hogy mi készítette arra Györkei Jenőt, hogy bizonyos új eredményeket, megállapításokat a jegyzetek közé „bújtasson”, vagy néha csak utalásszerűen érintsen, hiszen kutatási eredményei új gondolatokat ébresztenek az olvasóban, új adatokat ismertetnek meg vele. Az ő munkájában olvastam először arról, hogy a nemzetközi brigádok soraiban harcoltak orosz emigránsok is, hogy a nemzetközi brigádok számos tagja, vezetője esett áldozatul a sztálini önkénynek, hogy az utolsó(?) koncepciók percek sűrű rendet vágta a spanyolok soraiban. Mindezek a tragédiák egyéninek is tekinthetőek, ha nem gondoljuk azt, hogy azok estek áldozatul a terrornak, akik vállalták a népfront eszméjéért a fegyveres harcot.

A legendából, valóságból, tragédiából a magyar önkénteseknek is kijutott. Az ő létszámuk – Györkei Jenő új kutatásai szerint – mintegy ezerötyszáz. Igaz, közülük csak elenyésző számban érkeztek Spanyolországba Magyarországról. A többségük Franciaországból, Belgiumból, a Szovjetunióból, Kanadából, Csehszlovákiából, Jugoszláviából érkezett spanyol földre, és már hosszú évek óta élt távol szülőhazájától. Voltak közöttük munkások és Komintern-alkalmazottak, orvosok és értelmiségiek, kommunisták és szociáldemokraták, pártönkívüliek. Közülük mintegy hatszázan estek el, illetve tűntek el a harcok során, köztük a Spanyolország-

ban Lukács Pál tábornokként harcoló *Zalka Máté* (Frank Béla.) Az ő pályafutása Spanyolországban lezárult. Mások megjárták a franciaországi, afrikai internálótáborokat, míg mások Magyarországra, illetve a Szovjetunióba kerültek. Közülük többen harcoltak a második világháború csaterein és sokan lettek áldozatai a magyarországi személyi kultusznak. Györkei Jenő könyve a magyar történeti irodalomban az eddigi legrészletesebb, legtöbb eredeti forrást hasznosító feldolgozás, a teljességre való törekvés igényével, amely csak részben valósulhatott meg. Számomra olyan fontos és válaszra váró kérdések maradtak félhomályban, mint a nemzetközi brigádok egyes vezetőinek tevékenysége, illetve spanyolországi munkájának megítélése (például *André Marty*, *Luigi Longo*). A még szorosabb nemzetközi összefogást akadályozó tényezők bemutatása, a szovjet-német közeledésnek a polgárháború eseményeire, illetve a nemzetközi önkéntesek helyzetére gyakorolt hatása. Nem tartozik kimondottan a nemzetközi brigádok történetének tárgyalásához, de szívesen olvastam volna többet a hadfelszerelésről, illetve a Szovjetunió nyújtotta anyagi segítségről, mértékről, összetételéről. (Az csak egy érdekes adalék, hogy a Szovjetunió által 110 ezer dollárért szállított SB-gyorsbombázók mellett részt vettek a harcokban a cári Oroszországban 1881-ben gyártott 155 mm-es lövegek is!)

Befejezésül egy számomra kissé zavaró tényezőről szeretnék még szólni, ez pedig az *Előszó* kérdése. Nem tudom, hogy a kiadó vagy a szerző felkérésére írt-e előszót a kötetben az ismert külpolitikai újságíró, *Gömöri Endre*, de tény, hogy írása több mint előszó – önálló fejezet! Ez számomra szokatlannak tűnt, és remélem nem válik gyakorlattá a hazai könyvkiadásban, hogy a szerző munkájához mások bevezető fejezet értékű előszava járul, melyet a szerzőnek csak folytatni kell, mintegy második fejezettel. Úgy vélem az *Előszó* maradjon meg előszónak, míg a szerző munkája önálló alkotásnak! Mindenkinek így jobb! (Zrínyi)

SZAKÁLY SÁNDOR

